

СЈЕЋАЊЕ НА 27. МАРТ 1941. ГОДИНЕ

27. марту 1941. године претходила је дуга и тешка борба радничке класе Југославије на челу са КП против израбљивачке и издајничке политике буржоазије.

Таква политика је довела до догађаја 25. марта 1941. године, када је бивша Југославија приступила тројном пакту. Овај пакт су образовали најреакционарнији и најмрачнији политички системи и режими у оно доба: Хитлерова Немачка, Мусолинијева Италија и фашистички Јапан. Тај пакт је у ствари био завјера фашистичких разбојника против слободе и напретка човјечанства.

Послије објављивања вијести о приступу Југославије Тројном пакту, дошао је до изражаја револт народа који је манифестовао у снажним демонстрацијама.

Тада сам био у Београду. Комунистичка партија је била иницијатор у организовању мартовских демонстрација. За 26. март у 19 часова биле су заказане демонстрације на неколико мјеста у Београду, а тако је било и у читавој земљи. Циљ демонстрација био је: дићи глас протеста против срамне издаје и капитулације уз паролу: Живјела слобода, Доље капитулација. Тражен је пакт о узајамној помоћи са Совјетским Савезом и наслон на њега.

Био сам у групи демонстраната која се окупљала на Цвјетном тргу и испред данашњег Југословенског драмског позоришта. Имали смо задатак да се крећемо Његошевом улицом, па касније да изађемо на Александрову (данашњи Булевар револуције) и даље према Цветковој механи. На раскршћима и трговима је требало застајати и држати кратке „летеће“ зборове, на којима

објашњавати ситуацију и циљ демонстрација. По могућности демонстрирајући до Цветкове механе. У случају напада полиције, мењати правац кретања, али основна оријентација да буде избијање код Цветкове механе. Очекивало се оштро реаговање владе и њене полиције на ове акције, јер су оне биле непосредан удар на њену политику.

Демонстрације су почеле 26. марта тачно у 19 часова са Цветног трга. Одвијале су се према предвиђеном плану и није било ничега особитог. На неколико мјеста смо наишли на групе жандарма, који су се после неуспјелих интервенција за разбијање демонстрација, под нашим притиском склањали. Задатак смо извршили потпуно. У овој групи је било преко 5.000 демонстраната. Овако су прошле и остале групе. Зачудило нас је млитаво реаговање владе и њене полиције. То је био знак да влада, која је била огрезала дубоко у издају, почиње схватати да неће ићи лако са бацањем Југославије у наручје фашистичких сила.

Освануо је 27. март 1941. године. Становао сам заједно са другом Савом Бурићем у Улици Краљице Марије (данас Улица 27. марта). Тог јутра устали смо као и обично, али нијесмо журили да изиђемо из стана због тога што је полиција имала обичај да хапси и сјутрадан послје демонстрација. Када смо негдје око 8 часова изишли, улица је била скоро пуста, а негдје према Лондону се чула вика. Нијесмо знали шта се дешава. Изишли смо на Александрову улицу и ту смо срели другове Бура Стругара, Тадију Поповића и још једног. Питали смо једни друге шта има новог, али није нико знао. Вика и галаму смо све јасније чули, па смо се упутили пре-

ма Офицерском дому (данашњи дом НХ „Пане Букић“). На тргу испред дома било је искупљено око 10.000—15.000 људи. Питали смо се о чему се ради, па су нам рекли: распуштено је намјесништво и проглашено пунољетство краља. Из масе смо видјели неколико говорника који су говорили о младом краљу.

Друг Буро Стругар је упитао ко би од нас могао гласно проговорити неколико реченица, јер је требало надвикати ову бучну масу и говорнике. Бурић је помало у шали рекао да бих могао ја. Нијесам стигао ни да изразим своје мишљење, а већ сам био на једном камиону поред кога смо се затекли. Проговорио сам неколико ријечи о издаји владе, капитулацији и о томе да интереси земље и народа захтевају ослонац на Совјетски Савез и пакт о узајамној помоћи са њим. Дно масе који је био ближе поздравно је оно што сам рекао. Почели смо ићи даље и гурати се кроз масу. На сваких неколико корака требало је говорити, у ствари узвикнути по неколико парола које су људи поздрављали. Говорили смо сви редом и убрзо смо промукли, јер је требало надвиквати владине говорнике. Ипак је наш труд уродио плодом. Маса је прихватила наше пароле и већ нико није слушао званичне говорнике. Један од владиних говорника је хтио да се договоримо, али смо ми помислили да је агент, а уз то није ни било никакве потребе за договор, јер смо ми постизали оно што смо жељели, па се на њега нијесмо освртали.

Ускоро су већ из масе ницали комунисти и симпатизери као говорници и више се није чула ни једна ријеч о младом краљу, наоко се ујутру тиме почело. Покушали смо да покренемо ону масу да иде манифестујући у правцу Терзија. Међутим, код Лондона је била војска са једним тенком на улици. Ужи центар око двора био је блокиран и запосједнут војском, па се тамо није могло проћи. Због тога смо окренули ка Славији. Успут су стално пристизале групе манифестаната. На све стране су ницали људи који су с рамена других својим говорима изазивали бору одо-

бравања. Стварало се једно до тада у манифестацијама незапамћено расположење. Сада се тек јасно видјело са колико горчине и презрења народ осуђује издају коју је извршила буржоазија.

Овако као код официјерског дома, било је у читавом Београду, почело се са манифестацијама краљу, које је припремила нова влада, да би се ускоро прешло на демонстрације против пакта. Око 9 часова овим масовним манифестацијама су потпуно руководили комунисти. У њима је учествовао готово читав Београд.

У таквом расположењу смо стигли на Славију. Ту смо срели Драгољуба Јовановића и, знајући га као некаквог опозиционара, понудили смо му да и он говори. Међутим, он је то одбио. Вјероватно му није било све јасно па је оцијенио да је боље ћутати.

Послије дугог манифестовања на Славији и низа говора, маса се вратила и пошла у правцу данашње Улице 1. маја, где се налазило совјетско отправништво послова. Ту смо дуго манифестовали са жељом да се неко помоли и проговори коју ријеч. Међутим, на прозорима отправништва су биле спуштене ролетне и тек је с времена на вријеме неко мало провиривао. Ту се на говорницу, која је у ствари била кров једног луксузног аутомобила појавио ватрени омладински трибун друг Иво Лола Рибар, који је илегално живио у Београду. Он је стигао на говорницу на којој је баш у том моменту говорио Љубо Вушовић. Кад се појавио Рибар, тражили смо од Љубе да прекине. Он то није хтио и ми смо га повукли за капут и скинули. На његово мјесто смо попели Рибара и он је говорио бурно поздрављен од присутних.

Послије доста дугог манифестовања у Улици 1. маја ишли смо на Булевар револуције и пошли у правцу неке војне установе (мислим да је то била Команда града Београда, а налазила се више Студентског дома према Берму). Када је ова силна маса која је већ бројала око 80.000 људи, стигла пред зграду, захтијевала је да говори неко од војника. Дуго се није нико појављивао.

Манифестације ом-
ладине Београда на
дан 27. марта 1941.

Les manifestations de
la jeunesse de Bel-
grade le 27 mars 1941.

Најзад је на балкон зграде изашао један генерал и почео нешто да говори о краљу. Манифестанти су скандирали: „Војска с народом, народ с војском“, па су почели да довикују: „Шта мислите о пакту са Совјетским Савезом“? Говорник је, међутим, наставио говор по своме плану. Тада је из масе, на рукама подигнут, почео да говори друг Буро Стругар. Ријечи друга Стругара су биле поздрављене огромним одушевљењем и одобравањем. Послије њега је говорио др Сима Милошевић, који је отприлике рекао ово: „Другови и другарице, ја овдје чујем паролу „војска с народом“. Ако она заиста жели и хоће да буде с народом, онда она мора бити као и народ против капитулације, за пакт о узајамној помоћи са Совјетским Савезом и за ослонац на њега. Жеља народа је пријатељство са Совјетским Савезом“. Ове ријечи др Милошевића биле су пропраћене урнебесним клицањем и одобравањем. Маса је потпуно заборавила на генерала који још није био дорекао све што му је речено да изнесе.

Поново смо окренули Булеваром револуције. Пред Техничким факултетом се као говорник појавио друг Темпо. Он је већ дуже времена живио илегално у Београду. Говорио је маси од око

100.000 људи. Послије друга Темпа говорио је друг Рифат Бурџевић, који је такође до тада живио илегално у Београду. Овдје је упорно настојао и молио да говори и капетан бивше југословенске војске Јаков Јовановић, који је радио у обавештајном одељењу Генералштаба. Покушавао је да се попне на жељезни стуб преко кога иде електровод за погон трамваја, али му нијесмо дозволили. Молио је говорећи: „Ви можете направити од мене шта год желите, али Вас молим да проговорим само неколико реченица“. Знали смо да је упућен званично да заступа одређену политику и нијесмо му дозволили да говори.

Ја сам са овог мјеста, негдје око 11 часова, морао да напустим манифестације, које су касније скренуле у Улицу Краљице Марије (данас Улица 27. марта). Тамо су манифестације достигле врхунац тога дана. У њима је учествовало око 150.000 људи. На једном мјесу се око 12 часова слиле све групе са разних крајева града.

Око 14 часова манифестације су завршене на крају Душанове улице, под Калемегданом, а за 18 часова тога дана заказан је збор код Вуковог споменика.

Тада сам радио у техници, друг Темпо ми је био партијска веза. Пред Тех-

484
II 2-1 (41)

**РАДНИЦИ, СЕЛЈАЦИ, ГРАЂАНИ И ОМЛАДИНА В.
ВОЈНИЦИ И ОФИЦИРИ !**

У овом судбоносном моменту удружимо све снаге да се обезбеде мир и национална независност наших народа.

Најуживља о издајницима Павлом, Цветковићем, Мачеком и Куловићем јесте последица народне борбе за мир и независност, али агенти другог империјалистичког блока - Енглеска - већ сада чине све да те успехе народне борбе искористе за своје обичне интересе.

Сада је питање: ОКУПАТИ НАШУ ЗЕМЉУ МИР, ШТО ЈЕ ЈЕДИНО МОГУЋНО У НАСЛОЈУ НА С С В Ј Е Т О К И - С А В Е З. Свако одгађање Пакта о узајамној помоћи са Совјетским Савезом значи да ће нас немачки империјалисти ипак, значи могућеном роуварева енглески фронтима да нас уведу у рат за интересе енглеских империјалиста, а неки пустошавоу нашу земљу.

РАДНИЦИ - бунтујте се!
ГРАЂАНИ И ОМЛАДИНО - уједите се!
ВОЈНИЦИ И ОФИЦИРИ - придружите се народу!

Нек не промину дане индиферентности све док се не осведочи оно зашто се чини народ борбе и брзи:

ПАКТ О УЗАЈАМНОЈ ПОМОЋИ СА СОВЈЕТСКИМ САВЕЗОМ КОЈИ СЕ ЈЕДИНО МОЖЕ ОБЕЗБЕДИТИ МИР И НЕЗАВИСНОСТ НАШОЈ ЗЕМЉЕ.

ДЕМОКРАТСКЕ СЛОБОДЕ ЗА РАДНЕ МАССЕ;

НАРОДНА ВЛАДА, која ће наредом у узајамној помоћи са С.С.С.Р.-ом обезбедити мир и независност, а својом демократском и одлучном подизањем на ногр свих народа да чува тај мир и независност нашег народа !

ЖИВЕЛИ МИР И НЕЗАВИСНОСТ НАШЕГ НАРОДА!
ЖИВЕО СОВЈЕТСКИ САВЕЗ, ЈЕДИНА НАША НАЈА, ТЕРЊАВА МИРА И НЕЗАВИСНОСТИ НАШЕГ НАРОДА!

ПОКРАЈИСКИ КОМИТЕТ
КОМУНИСТИЧКА ПАРТИЈА ЈУГОСЛАВИЈЕ
ЗА СРБИЈУ

Проглас ПК КПЈ за Србију штампан 27. марта 1941. у Београду

La proclamation du Comité régional du PCY pour la Serbie imprimée le 27 mars 1941 à Belgrade

ничким факултетом сам добио задатак да узмем такси и да са Дорћола преба-цим папир у Гробљанску улицу бр. 4 (данашња Рувелтова). Пошао сам пре-ма Скупштини, где је била такси-ста-ница са шофером који нам је превозио материјал. Међутим, даље од раскршћа са Таковском улицом није се могло ни због блокаде коју је извршила војска. Нијесам имао много времена на распо-ложењу, па сам похитао на такси-ста-ницу код *Политике* у Македонској ули-ци. Ушао сам у први такси и пошао на Дорћол. У кући, у којој се налазио папир, било је врло весело. Читаво дру-штво је сједило за столом, јело, пило и пјевало. Понудили су ми да се придру-жим њиховом весељу, али сам одбио, јер сам морао журити. Изгледа да је то била кућа неког симпатизера, комуни-сте. Када сам почео уносити папир у аутомобил, шофер је погледао разро-гаченим очима и рекао: „Шта ја то треба да возим? Шта ћете ви са мном?“ Умирио сам га, говорећи му: „Ово је чист папир, ништа се не плаши“. Сми-рио се и превезли смо папир на одре-бено мјесто.

У Гробљанској улици бр. 4 на чет-вртом спрату, у стану Михајла Вуки-ћевића, већ је био друг Чиле Ковачевић, Саво Бурић и још двојица другова који су имали задатак да на матрици отку-цају летак ПК за Србију и да га из-влаче на шапилографу.

Убрзо је била готова прва серија прогласа. Ја сам имао задатак да их износим на ледину иза Техничког фа-култета, гдје је чекао друг Милија Се-куловић са групом другова која је тре-бало да дијели летке. Први леци су дати групи жандарма која је стајала код једне „Марице“ поред студентског пар-ка. Почели су брижљиво читати без икаквог реаговања. Леци су убрзо поди-јељени пролазницима, а они који их нијесу добили почели су тражити и пи-тати да ли их има још. Како су другови умножавали, тако смо их износили на улицу и одмах дијелили. Никада их није довољно.

Био је то пријатан осећај за оне који су дијелили летке, а и за оне који су их читали. Осјећај да се прогласи КП

легално дијеле, чак и жандармима, иза-зивао је код нас радост коју је немогуће описати. До јуче, ако би неко био ухва-ћен да дијели прогласе КП очекивале су га страшне батине, звијерско муче-ње и најзад тешка робија, а сада, одјед-ном то се легално радило. Дно прогласа је однесен и у масу манифестаната. Пошто се није могло дати свима који су тражили, пред масом је умјесто го-вора читан проглас КП. Маса је оду-шевљено поздрављала садржину прог-ласа. Сви су хтјели и жељели да добију проглас и понесу кући, да сами на миру прочитају и да покажу другима оно што је више од двадесет година било забрањено.

Негдје око 15 часова стигло је друго издање прогласа. Колико се сјећам нас-тупила је измјена у слиједећем: у првом издању је била нападнута нова влада, док је друго издање указивало на то шта би та влада требало да уради и за-држан је резервисан став док се нова влада не види на дјелу. Ово је било нужно, да се не би стекао код маса утисак да су комунисти опозиција све-му и да се ничим не задовољавају.

Друго издање прогласа је требало умножити у што већем броју примерака и припремити да се подјели на збору у 18 часова. Једна група другова са Да-нилом Бојовићем на челу добила је за-датак да у некој од штампарија покуша да одштампа извјестан број прогласа. Ова група, нешто милом нешто силом, успјела је да одштампа 5.000 прогласа. Око 4.000 их је изваћено и на шапило-графу, тако да смо на збору могли по-дјелити око 9.000 прогласа ПК за Ср-бију.

У 18 часова 27. марта почео је зака-зани збор код Вуковог споменика у присуству око 30.000 грађана Београда. На збору је говорио друг Вељко Мићу-новић, другарица Спасенија Бабовић и још један друг радник чије име не знам. Ту сам први пут чуо паролу „Боље рат, него пакт“, а настала је овако. Један од говорника, мислим да је то био Ми-ћуновић, рекао је отприлике ово: да су наши народи стављени пред дилему: или пакт или ропство, или борба против

њега. Неко је прихватио из масе: „Боље рат, него пакт“, а мало касније и „Боље гроб него роб“. Тако су настале ове пароле, које су то вече с времена на вријеме скандиране улицама Београда од читаве масе манифестаната.

За вријеме одржавања збора подијељен је проглас ПК. Била је то најлакша акција те врсте од „обзнане“ 1920. године до тог дана.

Збору је стално притицала ријека народа, тако да је било око 70.000 манифестаната када смо дошли пред Правни факултет. Намјера је била да се манифестујући пробе испред совјетског представништва, али нам то овога пута није успјело. Густе кордони полиције и војске запосјели су улице и рејон око представништва и нијесу нам дали да тамо прођемо.

Влада је, видећи да у Београду ври као у котлу, покушала да заустави и прекине манифестације. Није се усудила да употреби пендреке и ватрено оружје што су чиниле њене претходнице, већ је прибјегла другој мјери. Натоварила је неколико камиона војницима који су били наоружани пушкама и са шлемовима на главама. Они су ушли у масу са циљем да је поцијепају и онемогуће да се даље компактно креће. Међутим, тај покушај није успио јер је маса зауставила камионе и почела да виче: „Војници су наша браћа“. Војници су се смјешкали и видјело се с лица многих да су и они на страни народа, па је онда повучена војска са камиона.

Манифестанти су ишли Улицом др Кестера и избили на Његошеву улицу, а потом на Улицу маршала Тита код Цвјетног трга. Затим се пошло према Славији. Ту је пред масом од око 100.000 људи говорио Раде Кончар, а затим Светозар Вукмановић Темпо. На крају говора Раде Кончар је бацио паролу: „Живјела Комунистичка партија Југославије“, која је френетично поздрављена. Аплаузи и повици се нијесу стишали читавих десет минута.

Јасно и недвосмислено се могло видјети какве симпатије и углед ужива Комунистичка партија у народу, која је тог дана први пут стварно легално

иступила послје више од 20 година дубоке илегалности.

Послје збора на Славији, у дискусији је постављено питање: није ли можда парола коју је узвикнуо Раде Кончар исувише лијева, с обзиром на потребу окупљања што ширих маса у борбу против издаје земље. Било како било, остаје чињеница да је то била најбоље прихваћена и поздрављена парола тога дана, који је обиловао изливима одушевљења, па макар да није политички била најцелисходнија.

Послје збора одржаног на Славији, читава маса манифестаната је стигла на Каленића пијацу. Ту је одржан још један збор. Како је вече било поодмакло, одлучено је да се манифестанти разиђу по групама, и крећу манифестујући ка крају где је ко становао. Саопштено је да ће сјутра увече, 28. марта, бити одржан велики збор и народ је позван да га посјети.

28. марта су вршене припреме за велики збор који је требало да се одржи тога дана у 19 часова. Како сам сазнао, програм овога збора, поред говора, требало је да буде и доношење једног меморандума који би био упућен новој влади. Овог дана је рађено на умножавању прогласа, који је на збору требало подијелити грађанству. Нијесам сигуран да ли се радило о неком трећем издању прогласа ПК за Србију или о прогласу ЦК КПЈ. Прије бих рекао да је ово био проглас ЦК.

Међутим, до заказаног збора није дошло. Негдје у поподневним часовима је саопштена одлука да се збор неће одржати. Разлог за доношење одлуке да се не одржи збор, како сам сазнао, био је следећи: влада, знајући да је збор заказан, ставила је до знања приређивачима да збор неће дозволити већ ће интервенисати оружјем. Није се радило о страху од оружане интервенције владе да би се збор отказао, већ о томе што је било јасно да ће овакав развој догађаја довести до интервенције Нијемаца. Интервенција Нијемаца са мотивацијом да су то морали учинити због насталих нереда у Југославији, могла је довести до тога да се баци кривица на комунисте да су они виновници

Манифестације Београђана 27. марта 1941.

Les manifestations des Belgradois le 27 mars 1941.

и изазивачи нереда па према томе и кривци за напад. Да би се избјегла свака могућност политичких махинација од стране буржоазије, одлучено је да се збор не одржи.

Од свих припрема остало је само на снази да се подијели проглас ЦК. Пошто је диоба била предвиђена за збор, што је било једноставно извести, сада је, с обзиром на пријетње владе, требало радити на стари начин. Није остало много времена за организацију. Прогласи вањени на шапилографу изнесени су опет на ледину иза Техничког факултета и у Карнеџијевој улици су дијељени вођама група, који су требало да их дијеле грађанству по улицама и кућама. Већ је био потпун мрак. Из једне групе са ледине друг Саво Бурић је доносио по пакет летака и давао друговима. Агенти су се били активирали и свуда су се врзмали.

Један је приметио живост у Карнеџијевој улици и видео одакле Бурић

носи пакете, па је сио поред прогласа у рупу, за вријеме док је овај однио један пакет. Када се Бурић вратио по слиједећи пакет, примјетио је у мраку нешто необично у рупи поред материјала и застао је: Агент га је тихим гласом позвао: „Другар, доби да дијелимо“. „Шта да дијелимо?“, питао је Бурић. „Па летке“, одговорио му је агент. Бурић га је опсовао и удаљио се пошто је видио да му је остатак прогласа заплијењен. У том моменту на овом мјесту је дошло до гужве чији је резултат био да је ухапшена једна другарица са неколико комада прогласа. Баш тада дошли су Битољском улицом другови Темпо и Рифат Бурџевић са једним кофером штампаних прогласа. Успјели смо их обавјестити о свему што се десило и материјал је однесен на другу страну.

Тако су прошла ова три незаборавна дана у Београду 1941. године.

SOUVENIRS DES EVENEMENTS DU 27 MARS 1941 A BELGRADE

B. ĐURICKOVIĆ

L'auteur de cet article évoque des événements qui se déroulèrent le 27 mars 1941 à Belgrade.

Déjà le 26 mars vers les 19 heures de grandes démonstrations avaient eu lieu dans les divers quartiers de la ville. Le groupe réuni à Cvetni Trg comptait environ 5.000 participants aux démonstrations. Le lendemain, le 27 mars 1941, les démonstrations continuèrent. Le nombre de participants avait atteint le chiffre entre 10 et 15.000 personnes. Parmi ceux qui prononcèrent des discours à cette occasion l'on pouvait remarquait Djuro Strugar, Tadija Popović, Boško Djuričković et autres. Les masses reprenaient avec enthousiasme des slogans tout en s'exprimant contre la signature du pacte tripartite et en demandant une alliance avec l'Union Soviétique. Déjà vers les 8 heures du matin, le nombre de ceux qui s'étaient réunis devant la Maison des étudiants, dans Bulevar Revolucije actuel, montait à 80.000 personnes. Djuro Strugar prononça à cette occasion également un discours qui fut suivi par celui du docteur Sima Milošević. De même, Svetozar Vukmanović Tempo et Rifat Burdžević, prononcèrent leurs allocutions devant la Faculté Technique. Les masses se dirigèrent vers la rue 27 Mart, à l'époque la rue Kraljice Marije. Les démonstrations y atteignaient le paroxysme. Elles comptaient environ 150.000 personnes. Vers les 14 heures le défilé se termina près de Kalemegdan où l'on annonça

un nouveau meeting pour les 18 heures, devant avoir lieu près de Vukov Spomenik. L'auteur décrit ensuite des préparatifs pour la publication de la proclamation du Comité régional du Parti Communiste de Serbie et la diffusion rapide de cette proclamation. La proclamation eut un écho profond dans la population si bien que sa seconde édition fut préparée aussitôt. Avant le meeting des 18 heures, l'on diffusa environ 9.000 exemplaires de la proclamation. Au meeting, près de Vukov Spomenik auquel s'étaient réunies environ 30.000 personnes, prononcèrent leurs discours Veljko Mićunović, Spasenija Babović et un ouvrier. «C'est là que j'ai entendu pour la première fois le slogan: «Mieux vaut la guerre que le pacte!» — dit l'auteur. Ce slogan fut naître un autre: «Mieux vaut mourir que de se faire prisonnier».

Au meeting de Slavija Rade Končar et Svetozar Vukmanović Tempo s'adressèrent à 100.000 personnes. A la fin de son discours, Rade Končar s'écria: «Vive le Parti Communiste de Yougoslavie». Ce slogan fut repris frénétiquement par la masse et l'on pouvait bien se rendre de la sympathie et de la renommée dont jouissait le Parti Communiste dans le peuple, car ce fut pour la première fois après plus de vingt ans de clandestinité que le Parti Communiste s'adressait d'une manière ouverte au peuple.